

การวิจัยเรื่อง “การเข้าถึงทรัพยากรและยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพของชุมชนในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่: กรณีศึกษาดำบลชะอม อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี” มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และศักยภาพของชุมชน ซึ่งเป็นที่มาของปัญหาความขัดแย้งด้านการอ้างสิทธิ์ที่ซ้อนทับกันในการเข้าถึงและการจัดการทรัพยากร 2) เพื่ออธิบายวาทกรรมการอนุรักษ์และข้อจำกัดของพื้นที่อนุรักษ์ ที่ทำให้เกิดปัญหาการอ้างสิทธิ์ที่ซ้อนทับกันในการเข้าถึงและการจัดการทรัพยากร 3) เพื่อวิเคราะห์กระบวนการในการแก้ไขปัญหาการอ้างสิทธิ์ที่ซ้อนทับกันในการเข้าถึงและการจัดการทรัพยากรและ 4) เพื่อทำความเข้าใจรูปแบบและแนวทางการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพของชุมชนในพื้นที่อนุรักษ์

การวิจัยครั้งนี้ใช้แนวคิด 3 ประการคือ 1) แนวพินิจนิเวศวิทยาการเมือง 2) ความซับซ้อนเกี่ยวกับสิทธิและความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรและ 3) แนวคิดเรื่องวิถีการดำรงชีพ วิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แต่อาศัยการรวบรวมข้อมูลโดยใช้เครื่องมือที่หลากหลายเช่น แบบสำรวจระดับครัวเรือน แบบสัมภาษณ์ เครื่องบอกพิภพ โลก ภาพถ่ายทางอากาศ และภาพข้อมูลดาวเทียม ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการสำรวจในภาคสนาม แหล่งข้อมูลมาจากทั้งเอกสารและบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประเด็นในการศึกษา นำเสนอผลการศึกษาด้วยการสร้างคำอธิบายและการให้ความหมายข้อมูล รวมทั้งการแสดงภาพ แผนภูมิ และแผนที่ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์คือ ร้อยละ และค่าเฉลี่ย

เงื่อนไขสำคัญซึ่งเป็นชนวนเหตุของปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เริ่มจากการที่รัฐได้ประกาศจัดตั้งอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ขึ้นในปี พ.ศ. 2505 ซึ่งทำให้พื้นที่ของอุทยาน ฯ บางส่วนซ้อนทับกับพื้นที่การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชน ผลการวิจัยที่สำคัญมีดังนี้คือ

ในระยะเริ่มแรก ชุมชนที่ศึกษาได้มีการตั้งถิ่นฐานและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมาก่อนที่รัฐจะกำหนดขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์ ซึ่งสิทธิและอำนาจการตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรของชาวบ้านเป็นไปในลักษณะที่ค่อนข้างเสรีและเท่าเทียมกัน

ต่อมา เมื่อรัฐเข้ามามีอำนาจในการควบคุมจัดการทรัพยากรที่เคยเป็นของชุมชน ประกอบกับเงื่อนไขทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ได้ส่งผลให้รูปแบบแนวทาง และปัญหาในการใช้ทรัพยากรของชุมชนเปลี่ยนไป โดยเฉพาะการที่ต้องเผชิญกับข้อจำกัดในการเข้าถึงทรัพยากรที่ดินและน้ำซึ่งเกิดจากกฎ ระเบียบ และข้อบังคับของอุทยาน ฯ ฉะนั้น เมื่อรัฐมีอำนาจในการควบคุมทรัพยากรเหนือชุมชน จึงก่อให้เกิดแรงกดดันกับพื้นที่ทางทรัพยากรและพื้นที่ทางสังคม และผลักดันให้ชุมชนต้องต่อสู้ช่วงชิงอำนาจในการใช้และควบคุมทรัพยากรกับรัฐ

ภายใต้กระบวนการต่อรองเชิงอำนาจในการควบคุมทรัพยากรระหว่างรัฐกับชุมชน พบว่าระบบสิทธิรูปแบบต่าง ๆ ที่กลุ่มคนซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ใช้ในการควบคุมการเข้าถึงทรัพยากรคือ สิทธิการเข้าถึง สิทธิการใช้ สิทธิการจัดการ สิทธิการถือกัน และสิทธิในการจำหน่ายหรือถ่ายโอน ซึ่งวิธีการอ้างสิทธิเหล่านี้จะมีความสลับซับซ้อนภายใต้เวลา สถานที่ บริบททางสังคม และมุมมองที่แตกต่างกันของกลุ่มคน อย่างไรก็ตาม รัฐกลับยึดถือระบบการควบคุมทรัพยากรโดยระบบสิทธิเชิงเดี่ยว จึงทำให้เกิดการปฏิเสธรูปแบบการควบคุมทรัพยากรของชุมชนที่มีความสลับซับซ้อนและหลากหลาย ซึ่งนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งในรูปแบบต่าง ๆ

เมื่อเผชิญกับความกดดันจากอุทยาน ฯ ชุมชนได้มีการปรับเปลี่ยนแนวทางและรูปแบบการดำรงชีพเพื่อต่อรองกับเงื่อนไขที่เข้ามามีอิทธิพลในขณะนั้น ๆ โดยการเลือกใช้ทุนหรือทรัพยากรในการดำรงชีพประเภทต่าง ๆ คือ ทุนทางมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนทางธรรมชาติ ทุนทางกายภาพ ทุนทางการเงิน และทุนทางการเมือง ซึ่งในกระบวนการใช้ทุนแต่ละประเภทก็ยังพบความสัมพันธ์ระหว่างทุนที่มีต่อกันทั้งในแง่ที่เกื้อหนุน ปิดกั้น หรือขัดแย้งไม่ลงรอยกัน อย่างไรก็ตามเนื่องจากมีข้อจำกัดในท้องถิ่น โดยเฉพาะการที่ชุมชนต้องอาศัยอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ ซึ่งทำให้ไม่สามารถเข้าถึงทุนในการดำรงชีพได้ จึงส่งผลให้ลักษณะการดำรงชีพของชุมชนมีความเชื่อมโยงกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกมากขึ้น ทั้งนี้ ไม่ว่ารูปแบบการดำรงชีพจะแตกต่างกันอย่างไร แต่ชาวบ้านทุกคนก็มีเป้าหมายเดียวกันคือ การรักษาระดับความยั่งยืนในการดำรงชีพ

A research on 'Resource Access and Livelihood Strategies of Communities in Khao Yai National Park: A Case Study of Cha-Om Sub-district, Kaeng Khoi District, Saraburi Province' aims to: 1) investigate the historical development and potentiality of the community which led to conflicts over claims in access and control of resource; 2) explain discourse of conservation and restriction of protected area affecting the claims and access to resources; 3) analyze the process of problem solving regarding the overlapping claims in access to and management of natural resources; and 4) understand patterns and strategies in adjusting the means of living in order to maintain livelihood in the protected area.

This research has taken three conceptual tools: 1) political ecology approach; 2) the complexity of rights and conflicts over access to resources; and 3) livelihoods. Qualitative approach was a major research method but a variety of research tools were used to collect data including household survey, interview, global positioning system, aerial photographs and satellite images. The combinations of primary data collected from field research and secondary sources from document as well as people interview were analyzed. Research results were presented in the forms of explanation and interpretation with some illustrations, graphs and maps. Statistical techniques included percentage and means.

The prime condition leading to all following conflicts was the declaration of Khao Yai National Park, B.E. 2505. As a result, some parts of the park areas have overlapped those of

which the local communities had relied their livelihood upon. The major research results revealed as follows:

In early period, these communities had settled and used the natural resources in this area long before the declaration of the national park. Rights and decision making in utilization of resources were based on equal access.

Later, after the declaration of the national park, the state took over the power to control the area from the local communities. Following with larger contexts of social, political and economic changes, these communities encountered with different patterns, restrictions, problems in resources utilization. In particular, the villagers have faced restrictions in access to land and water resources resulting from the national park rules and state regulation. The hegemonic power of state over local resources has exerted pressures on natural resource space and social space of the communities. The situations forced the villagers to contest over claims and control of the resources.

Through analysis of the negotiation process of power over resources between state and local communities, the research found diverse forms of rights over the resource uses in which different groups of people employed such as rights of access, withdrawal, management, exclusion, and transfer. Means of making claims were complicated with certain conditions of time, space and social dimensions as well as different views of people. However, the state has exclusively accepted the state property regime in protected area. In effect, it has denied the diversity of community controls over the resources. Eventually, various forms of conflicts have emerged in the area.

Encountering the pressures from the national park authority, the villagers have been adapting their livelihoods to negotiate with the powerful factors by sorting out their livelihood assets and capitals such as human, social, natural, physical, financial and political capitals. In using of livelihood assets and capitals, different patterns of relations occurred including support, exclusion, contradiction. However, the existing restrictions, especially living in the protected area, have prohibited the villagers from access to the livelihood capitals that provided them the necessities. As a result, their livelihoods had to connect to the changing situations from outside communities. No matter what different livelihoods they had, the villagers shared a common goal of sustainable livelihoods.